

RAT I BROJEVI

Ozren Kebo

Rat i brojevi

I

Brojevi bi u novinarstvu, kao i u svakoj drugoj ozbiljnoj djelatnosti, trebali imati snagu činjenica. Nažalost, znamo da često nije tako: i brojevi su podložni manipulacijama, raznovrsnim, manje ili više prikrivenim ciljevima i ciljanim iskrivljavanjima.

Kada smo počeli ovo istraživanje, osnovni cilj bio je provjeriti kako su se brojevi koristili za vrijeme rata. Osnovni zadatak projekta bio je da se pregledaju *Oslobođenje* i *Glas srpski* od 1992. do 1995. godine.

Tekstovi u kojima se kao potvrda ocjenama i stavovima navode brojevi – problematiziraju tako raznovrsne teme da bi, uz jedno opsežno istraživanje, preko brojki bilo moguće iskazati većinu raznovrsnih aspekata koji se tiču rata. Tako se uz pomoć brojeva, između ostalog, tretiraju poginuli, ranjeni, zatvoreni, zlostavljani, prognani, broj stanovnika u opkoljenim gradovima, broj vojnika koji su iz jedne armije prešli u drugu, broj ubijenih pripadnika *manjinskih* naroda (pripadnika naroda koji su se *našli na pogrešnoj teritoriji*), broj njemačkih maraka prikupljenih u njemačkim crkvama za borce u BiH, broj hljebova ispečenih u gradovima kroz koje prolaze izbjeglice iz Hrvatske...

Nažalost, raspoloživa dokumentacija *Glasa srpskog* je nepotpuna, mnogo brojeva i datuma nedostaje, tako da je materijal koji se istraživao u startu bio neadekvatan za sveobuhvatnu analizu.

U ovom istraživanju nismo se detaljnije bavili semantičkim mogućnostima brojeva, niti njihovim ideološkim potencijalom. Poznato je da brojevi, koliko god da otkrivaju činjenice o određenom ratnom sukobu, istovremeno i skrivaju istinu, odnosno njeno surovo naličje, jer tamo gdje dominiraju brojke obično ostaje skrajnut, prigušen realni čovjek sa svojom teškom pričom. Parafrazirajući poznatu novinarsku izreku, mogli bismo reći da jedna priča vrijedi koliko i hiljadu brojeva, ali problem je što su zadatak ovih istraživanja bile upravo te hiljade, a ne autentična ljudska iskustva.

Tragajući za načinom koji bi najviše odgovarao mogućnostima i ograničenjima obavljenog istraživanja, odlučili smo se za *kratki pregled* tekstova koji sadrže brojeve i podatke o žrtvama rata, izbjeglicama, vojnim gubicima, zločinima i još ponekim zanimljivim detaljima relevantnim ili tek zanimljivim za taj period. Imajući u vidu sve pretpostavljene nedostatke obavljenog istraživanja, *pregled* nam se čini najvjerodostojnijom i najadekvatnijom formom, uvjerljivijom od analize, koja bi zahtijevala mnogo kompleksniji i dugotrajniji istraživački pristup. Tekstove smo grupirali po temama, iako tu klasifikaciju nije bilo moguće realizirati do kraja dosljedno: u mnogim priložima spominju se brojevi koji se tiču više različitih oblasti koje smo istraživali.

II UBISTVA, POGIBIJE, ZLOČINI...

Oslobođenje je na sedmičnoj osnovi objavljivalo podatke o poginulima u ratnim dejstvima. Pri tome su u tekstovima uvijek navođeni izvori od kojih su dobijeni podaci. Kao ilustraciju navodimo tekst od **5. maja. 1992. godine** s nadnaslovom *55. sedmica rata u BiH* i naslovom *Nove žrtve agresije*: „Nakon 55 nedjelja od početka agresije na BiH, rat i dalje uzima danak. U protekloj nedjelji broj žrtava se uvećao za 173 poginula i 675 ranjenih. U Sarajevu je smrt odnijela 31 stanovnika, dok ih je 203 ranjeno. Tako dosadašnji stravični crni bilans agresije iznosi 137.928 poginulih (u istočnoj Bosni je od gladi i hladnoće umrlo 7.563, a nestalo 25.925 ljudi), dok je povrijeđeno 146.188 ljudi. U dosadašnjim ratnim dejstvima uništena je četvrtina ukupnog stambenog fonda u Republici i trećina zdravstvenih i školskih objekata. Brojka od 1.820.000 raseljenih i protjeranih osoba najilustrativnije govori o golgoti stanovnika BiH.“

Brojevi o stradalima su centralna tema i u ***Oslobođenju od jula 1992***: U tekstu s nečitim datumom čitamo izvještaj o stradanjima čiji je naslov *Krvava republika*: „Ratna razaranja i dalje uzimaju svoj krvavi danak. Prema evidenciji dijela zdravstvenih organizacija s područja Zenice, Visokog, Sarajeva, Ilijaša, Goražda, Bihaća, Brčkog, Stoca i Tuzle, u posljednja 24 sata poginule su 23, a ranjene 122 osobe.“

Prema podacima samo dijela zdravstvenih organizacija koje pokrivaju 60 odsto teritorije BiH, od **20. jula** evidentirano je 7.846 poginulih i 30.256 ranjenih. U samom Sarajevu za stotinu dana rata 1.467 njegova stanovnika su izgubili život, a 8.355 je ranjeno. Posebno tragično u ovim brojkama je činjenica da će više od 50 odsto povrijeđenih ostati teški tjelesni invalidi. Brojka onih koji se vode kao nestali, od kojih je najveći broj likvidiran, popeo se na 39.000, do je u logorima širom RS zatočeno 137.000 ljudi...

U samoj BiH registrovano je 771.372 izbjeglica, što sa brojem izbjeglih u druge države na bivšim jugoslovenskim prostorima i zemlje zapadne Evrope iznosi 1.500.000 lica, među kojima je najveći broj žena, djece i staraca. Činjenica da je 200.000 porodica sa razrušenim domovima i bez ikakve egzistencijalne sigurnosti u borbi – svjedoči o stradanjima njenih žitelja. Svi ovi podaci prosljeđeni su na adrese svjetskih humanitarnih organizacija, vlada i vladinih institucija, sa apelom za pomoć.“

U ***Glasi srpskom 19. jula 1992. godine*** na osmoj strani objavljen je tekst s nadnaslovom *Oslobođenje Odžaka* i naslovom *Stadion kao grobnica*. U tekstu piše da je na gradskom stadionu u Odžaku sahranjeno oko 1.000 Srba civila iz sela Novi Grad, Donja Dubica i Krnjak, „koji su tri mjeseca bili izloženi nepodnošljivoj torturi. Mnogi su umrli od gladi i mučenja, a samo manji broj preseljen je preko rijeke Save, uglavnom u Slavonski Brod, gdje se koriste kao radna snaga na tamošnjim poljoprivrednim ekonomijama. Hosovci nisu vodili evidenciju o imenima nastradalih, ali je poznato da su nestale cijele porodice iz odžačkih sela, nastanjenih srpskim stanovništvom. Eksperimenti kakve su nad zarobljenicima činili razulareni hosovci prevazilaze najbrutalnije metode poznate od nastanka civilizacije. Neprijateljski vojnici takmičili su se u 'originalnosti' izživljavanja nad zatvorenicima...“

Desetog februara 1993. godine *Oslobođenje* objavljuje pregled stradanja u subregiji Srebrenica Vlasenica, Bratunac i Zvornik. Naslov je *Brojke užasa*: „Na prostoru Subregije Srebrenice, Bratunca, Vlasenice i Zvornika do sada je od gladi i zime umrlo 1.948 lica, od čega

su oko 1.000 djeca uzrasta do 14 godina. Napominjemo da ni ove brojke nisu konačne, jer nemamo podataka sa čitavog prostora ovih teritorija.

Pored navedenih podataka za umrle od gladi i zime samo na ovom području, želimo istaći i da je do 16. januara 1993:

- prinudno raseljeno: 91.665 lica,
- likvidirano – ubijeno: 14.290 lica
- ranjeno: 5.065 lica,
- silovano: 1.045 žena i djece,
- ratne siročadi: 2.205,
- djece bez jednog roditelja: 5.132,
- spaljeno i razrušeno: 11.346 kuća za stanovanje i industrijskih kapaciteta, ili oko 70 odsto ukupnih kapaciteta prije rata.

Zbog intenzivirane agresije – ofanzive koja traje od 24. januara 1993. godine, ovi podaci su znatno povećani, jer je agresor samo u nekoliko srebreničkih sela u jednom danu izmasakrirao 258 civila, mnogo više ranio i nekoliko desetina odveo u sabirne logore.

U **Oslobođenju** od **14. aprila 1993.** broj se pojavljuje već u naslovu teksta: *Glad uzela 5.164 života*: „Podaci o zločinačkom učinku agresora u protekloj godini izgleda još uvijek su nedovoljni svijetu da shvati šta se dešava u BiH i da je ovo planirani genocid civilnog stanovništva (...) Podatke o broju poginulih (136.840) već smo doznali. Mada nisu potpuni, užasavaju, kao i oni o broju ranjenih (143.609). Među njima je 680 lica (podatak je nepotpun zbog prekinutih komunikacija) sa amputiranim jednim ili više ekstremiteta. Zna se i da će se 35.000 lica ubuduće voditi kao teški invalidi. Obznanjeno je i da je od gladi i zime umrlo 5.164 stanovnika ove napaćene, najmlađe države na svijetu, a među njima 2.179 djece! (...) Bosna i Hercegovina je, prema popisu iz 1991. godine, imala 4.354.000 žitelja, koji su živjeli na površini od 51.129 kvadratnih kilometara. Na sreću, ova je republika-država, zadržala cjelovitost. Tako će, ubijedeni smo, i ostati, u tome nas podržava cijeli civilizovani svijet. Ali, broj stanovnika smanjio se na 3.753.000 i ko zna kad će ponovo biti dostignuta brojka iz 1991., godine popisa. I sam glavni grad Sarajevo imao je 525.000 stanovnika, a prema nepotpunim podacima sada ima 350.000. (...) Prema zvaničnim evidencijama, broj silovanih žena i djevojaka u cijeloj Republici je 38.000, a samo u Sarajevu, kamo je dospjela manjina, njih je tri hiljade. Broj trudnoća usljed silovanja je oko devet hiljada i sasvim je izvjesno da će biti prekinute sve koje neće ugroziti život žene. Obolijevanje stanovništva, iako je zbog ratnih uslova izuzetno teško pratiti ga, ne može biti zanemareno. Ponovo se javlja trbušni tifus, čak 44 slučaja, pa i u samom Sarajevu. Zabilježeno je i 2.265 oboljelih od zarazne žutice, čak 1.822 od dizenterije. Mada nije teško oboljenje, enterokolitis nije zanemarljiv zdravstveni problem. Dosad je registrovano (ratni mjeseci) 22.448 oboljelih. (...) Masovna stratišta u Bosni i Hercegovini gdje se vrši genocid su: Bijeljina, Rogatica, Sanski Most, Srebrenica, Višegrad, Vlasenica, Bosanski Petrovac, Kalinovik, Prijedor, Brčko, Bosanska Krupa. Prema raspoloživim podacima, u njima je izginulo i iz njih nestalo na druge načine oko 70.000 žitelja. Prisilno je iseljeno oko 450.000, a s posla otpušteno oko 350.000 Muslimana i Hrvata... Procenat domaćinstava kojima je električna energija isključena duže od tri mjeseca je oko 50 odsto. Voda je isključena duže od tri mjeseca kod oko 35 odsto domaćinstava... Svi ovi i brojni drugi pokazatelji otišli su u svijet, koji bi zaista morao učiniti više u sprečavanju naše tragedije.

(...) **Podaci koji užasavaju:** Među poginulim od oružja (vatrenog) i eksploziva smrtno je stradalo 64.749 lica (47 odsto). Sredstvima za sječenje i bodenje ubijeno je 12.420 lica. Njih 2.798 umrlo je potapanjem ili davljenjem. Od silovanja je umrla 401 žena, a nedefinisanim sredstvima ubijeno je 30.655 lica. Samo od hladnoće umrlo je 1.864 osoba. Teško ranjenih u Bosni i Hercegovini bilo je u minuloj godini je 65.233 lica. Frakture lobanje, vrata i trupa imalo je njih 1.663. Prelome ruku i nogu imalo je 8.545 lica, intrakranijalne povrede — 2.126, unutrašnje povrede grudnog koša, trbuha i karlice 4.429, otvorene rane glave, vrata i trupa 15.675 ranjenika, otvorene rane gornjih ekstremiteta 10.737, otvorena rane na nogama 5.623 lica... Ljekari su, to je nepodijeljeno mišljenje, učinili i čine više nego je moguće. Ali, i njih su ubijali, i to još čine. Nestalo je ili ubijeno 395 ljekara i drugih zdravstvenih radnika. Nemali je broj onih koji djeluju na agresorskoj strani, ili su migrirali — njih je 10.745!“

Glas srpski često je kroz brojeve prikazivao odnose između Hrvata i Bošnjaka. **Šestog augusta 1993.** objavljuje tekst o Hrvatima u Zenici. Nadnaslov: *Novi zločini Muslimana*, a naslov: *Ubijeno 30 Hrvata iz Zenice.* „Muslimani su u Željeznom polju juče počinili novi zločin, tvrdi Hrvatski radio. U nastavnom centru 'El Faruk' oni su ubili 30 Hrvata iz Zenice koji su odbili da ratuju protiv svojih sunarodnika u Žepču. To su, kako prenosi ovaj radio, posvjedočila dvojica zarobljenih muslimanskih vojnika...“

Devetog augusta 1993. Glas srpski piše i o sudbini Hrvata u Kaknju. Nadnaslov je *U Kaknju, prema tvrđenju HVO*, a naslov *Muslimani objesili 35 Hrvata:* „Trideset pet bosanskih Hrvata, koji su odbili da uđu u redove promuslimanske bosanske armije, obješeno je u Kaknju, u centralnoj Bosni, izjavio je danas predstavnik HVO u Mostaru Veso Vegar. Kako javlja Franspres, Vegar je izjavio da su obješeni na trijemu katoličke crkve, kako bi se zastrašili eventualni neposlušnici.“

Glas srpski u dvobroju od **prvog i drugog januara 1994.** godine donosi informaciju o masakru u blizini Viteza. Nadnaslov je *Muslimani izmasakrirali 53 Hrvata u Križančevu kod Viteza*, a naslov *Dan žalosti u Lašvanskoj dolini:* „Ministarstvo odbrane HE Herceg-Bosna saopštilo je, pozivajući se na izvore Unprofora, da izvrše ekshumaciju tako da još nisu poznata imena poubijanih civila.“

Oslobođenje 19. august 1993. godine objavljuje tekst s podacima iz Hercegovine. Nadnaslov je *Zločini HVO u Hercegovini* i naslovom *U logorima 15.000 ljudi:* „Prema do sada prikupljenim informacijama, iz opština Stolac, Čapljina i Mostar u logore je deportovano 10 hiljada stanovnika, a sa njima i oko 1.500 vojnika Armije BiH. Higijenski i drugi uslovi u kojima žive zarobljeni civili su ispod nivoa ljudskog dostojanstva. Iz stolačke i čapljinske opštine protjerano je oko pet hiljada ljudi sa njihovih ognjišta, a iz dijela Mostara koji je pod kontrolom HVO iseljeno je oko 15.000 stanovnika. Skoro 10.000 civila iz ove tri opštine na razne načine je prisiljeno da napusti teritoriju BiH, uz prethodno potpisanu izjavu da se dobrovoljno odriču svoje imovine u korist HVO. (PRESS—CENTAR ARMIJE BiH).“

U dvobroju od **25. i 26. augusta 1993. Glas srpski** objavljuje tekst o ratnim zločinima i ispod naslova *Prijave protiv još 163 lica* piše: „Komisija za utvrđivanje i otkrivanje ratnih zločina nad civilnim stanovništvom Centra službi bezbednosti Doboja podnela je krivične prijave protiv 163 lica, uglavnom sa područja opština Brod i Slavonski Bord. Oni se terete da su, dok je u bivšem Bosanskom Brodu vladala hrvatsko-muslimanska koalicija, po kućama, u logorima i vojnim zatvorima ubili 130 Srba civila. Do sada su na području Centra službi bezbednosti podnesene prijave protiv 417 lica za koja je utvrđeno da su izvršili krivično delo ratnog zločina nad civilnim stanovništvom i krivi su za smrt 345 nevinih Srba.“

A 1994. godine i jedna i druga novina donose, različite, brojke o Goraždu.

Devetnaestog aprila 1994. Oslobođenje donosi tekst u kojem se citira izjava visoke komesarke za izbjeglice. Nadnaslov: *SADAKO OGATA O GORAŽDU*. Naslov: *Sramni napadi*. Podnaslov: *Granatiranje ljudi u Goraždu mora odmah stati, izjavila Sadako Ogata • Od 28. marta ubijena 302 lica, a 1.075 ranjeno • Gotovo polovina ubijenih civili, od kojih je 41 dijete*.

U tekstu piše: „Visoka komesarka za izbjeglice UN Sadako Ogata je danas izjavila da se humanitarna katastrofa u Goraždu približava iz sata u sat, u opkoljenom gradu gdje su desetine hiljada ljudi u strahu i panici uhvaćeni u klopku bosanskih Srba koji granatiraju i snajperiraju grad.

- Granatiranje ljudi u Goraždu mora odmah stati, rekla je Ogata. Sramni napadi na Goražde su u nemjerljivom raskoraku sa svim humanitarnim principima i protivni su civiliziranim ljudima širom svijeta. UNHCR je uz Goražde i njegovih 65 hiljada stanovnika od početka ovog užasa. I mi znamo da oni danas pate jer su naši ljudi ostali s njima, rekla je Sadako Ogata. Jutros su domaći ljekari iz goraždanske bolnice i humanitarni radnici UNHCR-a, Crvenog križa i Ljekara bez granica izvijestili da su 302 lica ubijena, a hiljadu i 75 lica je ranjeno u goraždanskoj enklavi od 28. marta. Gotovo polovina ubijenih su civili od kojih 41 dijete, a 105 su žene i stariji ljudi. Samo juče je ubijeno 37 ljudi, od čega je petoro djece, 73 je ranjeno, od čega je bilo 40 djece. (...) Prema procjenama, oko 30 hiljada ljudi slilo se u grad iz okolnih sela otkako su počele borbe. (...) Prije početka borbi, 28. marta, oko 60 odsto zgrada u gradu su bile oštećene ili uništene.“

A evo kako o Goraždu piše **Glas srpski**. U **dvobroju 15. i 16. aprila 1995.** nadnaslov je *GORAŽDE, primjer etničkog čišćenja*, a naslov teksta je *Nezapamćena stradanja Srba*: „U Goraždu je prema popisu stanovništva iz 1991. godine bilo 9.844 Srba. Prema podacima na koje se oslanja Komitet za počinjene zločine, ostalo ih je još svega stotinjak, a s obzirom na izolaciju, nesigurnost i strah u kojem žive, kao da se nalaze u koncentracionom logoru. (...) Iz takve atmosfere nicali su pojedinačni i masovni zločini – maltretiranja, mučenja i ubistva. Primjera radi, od 33 sela u kojem su živjeli isključivo Srbi, samo jedno nije spaljeno (Šašići).“

Glas srpski 25. aprila 1995. na drugoj strani objavljuje komentar koji tretira temu ovog teksta – rat i brojke. Nadnaslov je *Muslimanske manipulacije brojem žrtava rata*, a naslov *Dobra laž*: „Uprkos tvrdnjama muslimanske propagande da je samo na njihovoj strani u bosanskom ratu poginulo 200.000 ljudi, mnogo je vjerovatnije da je na sve tri strane poginulo između 25.000 i 60.000, piše danas 'Njujork tajms magazin'.

Džoržd Kiri demantuje tvrdnje muslimanske propagande da se u Bosni desio 'genocid' i ističe da bi trebalo da svaki dan pogine 200 ljudi da bi se došlo do cifre od 200.000, što nikako nije bio slučaj.

Crveni krst je po njegovim riječima, zvanično potvrdio – manje od 20.000 žrtava na sve tri strane. Iskusni analitičari procjenjuju da ih nije bilo više od 35.000, a Kiri dopušta da, u najgorem slučaju, nije bilo više od 60.000.“

Dvadesetog juna 1995. Glas srpski, na drugoj strani citira se izjava američkog sekretara odbrane. *Vilijam Peri: Naoružavanjem muslimana do proširenja rata*: „Američki sekretar odbrane napomenuo je da je na prostoru prethodne Jugoslavije tokom 1992. godine u etničkim sukobima poginulo više od 100.000 ljudi, podsjećajući da je nakon dolaska mirovnih snaga broj mrtvih u bivšoj BiH u 1994. iznosio 3.000, a od početka 1995. – 1.000 osoba.“

Ljeto 1995. godine je jedan od perioda koji su nepotpuni u dokumentaciji koju smo istraživali. **Glas srpski, 11. jula 1995.:** na dan pada Srebrenice, u tekstu pod naslovom *Saterani teroristi iz Srebrenice*, general-potpukovnik Milan Gavro kaže: „Od maja 1993. do danas muslimani su učinili sve što su mogli smisliti da negiraju Srebrenicu kao zaštićenu i demilitizovanu zonu: stalno su napadali naše položaje, ubacivali diverzantsko–terorističke grupe na našu teritoriju. Za to vreme muslimani su ubili 100 i ranili više od 200 Srba, a istovremeno su stalno kukali i tražili da UN snabdevaju te njihove teroriste.“

Glas srpski, 24. juli 1995., nadnaslov: *Pismo srpske zajednice u Francuskoj Žipeu*, a naslov *Prećutane srpske žrtve:* „Srpska zajednica u Francuskoj duboko je iritirana Vašim izjavama i Vašim rečnikom u vezi sa Srbima iz Republike Srpske nakon nedavnih događanja u ratnim zonama – kaže se u otvorenom pismu koje je navedena asocijacija u ime 100.000 Srba koji žive u Francuskoj uputila francuskom premijeru Alenu Žipeu. Činjenica je da su Srbi iz RS pre rata prema zemljišnim knjigama posedovali 64 odsto teritorije bivše BiH, ali su, kao pobednici, ipak voljni prihvatiti mirovni plan, uz ustupanje 15 odsto zemlje, što je bez presedana u istoriji, navodi se u pismu i dodaje: 'Teško je i zamisliti da Francuska ustupi i 1 odsto svoje teritorije muslimanima koji ne žele da žive u toj državi.'“

RATNI ZAROBLJENICI

I ova tema često je obrađivana u *Glasi srpskom*. Evo šta piše **19. jula 1992.** Na desetoj strani objavljen je tekst o razmjeni zarobljenika u BiH. Ispod naslova *Spriječiti privatne razmjene* piše: “Do sada je u BiH razmijenjeno preko 1.500 ljudi, što je nešto više od jedan odsto ukupnog broja zatočenih lica, koja se nalaze na spisku komisije za razmjenu ratnih zarobljenika, formirane pri Vladi BiH. (...) Trenutno je prema njihovim podacima, oko 4.500 građana, od kojih 90 odsto civilnog stanovništva na raznim spiskovima za razmjenu. Računa se da je oko 50.000 ljudi zatvoreno u raznim koncentracionim logorima. Ova državna komisija formirana je da bi se spriječile privatne razmjene, kakvih je slučajeva do sada bilo, kada su se ljudi uzimali kao taoci, oduzimala im se imovina, a kasnije im se sloboda debelo naplaćivala u devizama!“

Sad smo u **1993. godini**. U tekstu o razmjeni zarobljenika (**Glas srpski, 22. mart**), piše da su predstavnici Međunarodnog komiteta Crvenog krsta u Beogradu „izjavili su da se prema podacima Međunarodnog komiteta Crvenog krsta u zarobljeničkim logorima tri strane u BiH nalazi 2.700 zatvorenika, od kojih 995 u 12 muslimanskih logora, 395 u pet hrvatskih i 1.310 u 8 srpskih.“

LOGORI

Među tekstovima koji problematiziraju logore, izdvajamo sljedeće:

Glas srpski, 15. august 1992.: Na petoj strani objavljen je tekst s nadnaslovom *Šta svijet može, a neće da zna o logorima za Srbe u BiH* i naslovom *Egzekucija na konzoli*. Evo detalja: „Glavni egzekutori u masovnim ubistvima Srba na konzoli preko rijeke Miljacke, u noćima kada se ubije i po 27 ljudi, su Edin Bahtić, Safet Klepo, Haris Terzić i Uzeir Šaćir. Prema dosadašnjim nepotpunim procjenama već je pobijeno blizu 6.000 Srba u koncentracionim logorima.“

Medijski rat, za sada jedina ali vrlo efikasna borba Evrope i svijeta protiv Srba, koncentrisao je svoja 'dejstva' u posljednje vrijeme na promociju 'zarobljeničkih' logora, koje nazivaju koncentracionim, na teritoriji Srpske Republike. One druge, koji često s pravom mogu da ponesu epitet jeze, koncentracioni, Evropljani ne žele da vide. Samo u Sarajevu nalazi se nekoliko logora u koje su smješteni Srbi. (...) U bivšoj kasarni JNA, 'Viktor Bubanj', smješteno je 250 Srba u nemogućim uslovima. U prostorije predviđene za jednu osobu smješteno je od 10 do 12 lica. (...) Trezori Privredne banke Sarajevo napunjeni su sa 170 Srba. Pripadnici jedinice HVO, koja se zove 'kvadrant', ovaj koncentracioni logor nazivaju 'mučilištem'. Komandant 'kvadranta' je Zlatko Lagumdžija, član Vlade Republike BiH, a komandant logora je Dragoslav Dojčinović, karatista.

U školi za retardiranu djecu 'Vladimir Nazor' u Sarajevu smješteno je oko 200 Srba... U centralnom zatvoru u Sarajevu smješteno je oko 600 Srba. U logoru 'Zetra' kojim komanduje 'sevdalija' Safet Isović, do sada je ubijeno preko 300 Srba. Prema nepotpunim procjenama do sada je u koncentracionim logorima hrvatsko-muslimanske koalicije ubijeno oko 6.000 Srba. Taj broj se svakodnevno povećava.“

Oslobođenje 9. marta 1993. objavljuje tekst *Crni bilansi četničkih logora*: “Prema podacima Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti, prikupljenim do 22. februara ove godine na teritorijama bivše Jugoslavije, u ovom trenutku postoji 195 koncentracionih logora. U Bosni i Hercegovini ih ima 177, u Srbiji i Crnoj Gori 15, a na okupiranim teritorijama Hrvatske tri. U njima se trenutno nalazi više od 148.000 građana BiH, pretežno Muslimana. U ovim logorima je do sada pogubljeno više od 12.500 zatvorenika. Na vrhu crne liste konc-logora je Kazneno-popravni dom 'Butmir', kroz koji je prošlo više od 30.000 zatvorenika, dok ih je preko 600 pogubljeno. U logoru na stadionu FK 'Bratstvo' u Bratuncu zatvoreno je preko 8.000 ljudi, a 2.000 ih je pogubljeno. Prema podacima Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti, logori Manjača, Omarska i Trnopolje su i dalje u funkciji. Ovdje je trenutno zatvoreno više od 23.000 osoba. U zatvorenom rudniku u Aleksincu smrt je našlo preko 2.000 građana BiH dok se u ovom trenutku tu nalazi više od 12.000 ljudi. 'Za preko 53 odsto ovih logora Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti nema apsolutno nikakvih podataka, sem da postoje, tako da se ovaj tragični bilans nikako ne može shvatiti kao tačan ili konačan', naglasio je direktor Instituta dr Smail Čekić.“

Glas srpski, 13. maj 1993., tekst o hrvatskim logorima: „U okolini Mostara, u blizini nekadašnje vojne avio-industrije, nalazi se hrvatski logor za muslimane u koji je nasilno odvedeno 1.300 civila-muškaraca, žene i djece, izjavila je u Zagrebu, u komandi UNPROFOR-a, predstavnica Šenon Bojd.

Posmatrači UN su zaključili na osnovu izjava zarobljenih muslimana da su svi u logor odvedeni nasilno, dok hrvatska strana tvrdi da su ih tamo 'smjestili iz bezbjednosti zbog sukoba u gradu'.“

Postoji i druga strana ove priče. O njoj **Glas srpski** piše **19. juna 1993.** u tekstu s nadnaslovom *Hrvatski lideri o žrtvama u centralnoj Bosni* i naslovom *60.000 protjeranih Hrvata*: „Hrvatski lideri u Bosni izjavili su da je u muslimanskoj kampanji osvajanja i etničkog čišćenja u centralnoj Bosni preko 2.000 Hrvata poginulo ili ranjeno, a 60.000 protjerano, javlja Rojter. 'To je najveći egzodus Hrvata u novijoj istoriji', izjavio je jedan od hrvatskih lidera u Bosni Dario Kordić.“

ШТА СВИЈЕТ МОЖЕ, А НЕЋЕ ДА ЗНА О ЛОГОРИМА
ЗА СРБЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ?

ЕГЗЕКУЦИЈА НА КОНЗОЛИ

● Главни егзекутори у масовним убиствима Срба на конзоли преко ријеке Миљацке, у ноћима када се убија и по 27 људи, су Един Бахтић, Сафет Клепо, Харис Терзић и Узеир Шафир ● Према досадашњим непотпуним процјенама већ је побијено близу 6000 Срба у концентрационим логорима

Медијски рат, за сада једина али врло ефикасна борба Европе и свијета против Срба, концентрисао је своја „дејства“ у последње вријеме на „промоцију“ заробљеничких логора, које називају концентрационим, на територији Српске Републике. Оне друге, који често с правом могу да понесу епитет језе, концентрациони, Европљани не желе да виде.

Само у Сарајеву налази се неколико логора у које су смјештени Срби под слободно се може рећи, нељудским условима.

У бившој касарни ЈНА „Виктор Бубањ“ смјештено је 250 Срба у немогућим условима. У прос-

торије предвиђене за једну особу смјештено је од 10 до 12 лица. Главни истражник је Миле Давидовић, бивши кошаркашки судија, а поред осталих чувари у затвору су и 20 Срба. Трезори Привредне банке Сарајево напуњени су са 170 Срба.

Припадници јединица ХВО, која се зове „квадрант“, овај концентрациони логор за Србе називају „мучилиштем“. Командант „квадранта“ је Златко Лагумџија, члан Владе Републике Босне и Херцеговине, а командант логора Драгослав Дојчиновић, каратиста.

У школи за ретардирану дјецу „Владимир Назор“ смјештено је

око 200 Срба, а дио заточених Срба налази се и у небодеру број 2 на Тргу Пере Косорића. Командант овог конц-логора је Един Бахтић, бивши фудбалер. Масовна убиства Срба врше се на конзоли, преко ријеке Миљацке. За једну ноћ убијено је 27 Срба, а главни егзекутори масовних убиства су Един Бахтић, Сафет Клепо, Харис Терзић и Узеир Шафир.

У Централном затвору у Сарајеву смјештено је око 600 Срба. Командант је Исмет Уровић звани Пело, познати интернационални криминалац. У логору „Зетра“, којим командује „севдалија“ Сафет Исовић, до сада је убијено преко 300 Срба.

Према непотпуним процјенама до сада је у концентрационим логорима хрватско-муслиманске коалиције убијено је око 6000 Срба. Тај број се свакодневно повећава.

Ж.Ш.

КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОРИ ЗА СРБЕ НА ПОДРУЧЈУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

1. - (Тврђава - Стари град) око 600 Срба

2. - Томиславград (Средњошкoпски центар) - око 500 Срба

3. - Томиславград - село Распани, блокирани сви Срби у том селу, без дотура хране, здравствене заштите,

4. - Бугојно (кућа убијеног Србина Реље Лукића) (око 50 Срба)

5. - Бугојно (фабрика „Славко Родић“) - око 700 Срба,

6. - Јајце (Стара тврђава) - око 500 Срба

7. - Бихаћ (стадион ФК „Јединство“) - око 900 Срба

8. - Брасје (стадион фудбалског клуба) - око 100 Срба. Командант

конц-логора је Перо Винцетић из Доње Махале,

9. - Оџак око 1000 - 1500 Срба, претежно жене и дјеца, пребачно је у логоре, на радове у Хрватску. Затрпавају багером у мезанлук код болнице у Оџаку, за шта је задужен Фуад Алијагић.

10. - Коњиц (жељезнички тунел изнад села Брадина) - око 3000 Срба,

11. - Хаџићи (Дом културе у селу Пазарић) - око 150 Срба,

12. Илиџа (Стадион ФК „Фамос“ истрагу спроводи Перо Сутоло из Винковаца, Самир Токванчић и Харис Џико) - око 200 Срба, углавном дјеца и жене.

13. Тузла - (стадион „Тугаљ“) - око 4000 Срба,

14. - Босански Брод (насеље поред ријеке Саве) - око 400 Срба,

15. - Зеница (просторије КП дома) - око 1000 Срба, до данас много убијених бацањем у високе пећи жељезаре „Зеница“.

16. - Јабланица (село Пелебићи код Јабланског језера) - око 500 Срба,

17. - Кладањ (Село Ступари) - око 50 Срба, сваки дан изводи по једног и вјешају,

18. - Сарајево (стадион „Кошево, дворана „Зетра“ жељезничка станица Сарајево, женски затвор, студентски дом, обданиште „25. мај“ у Сарајеву, складиште предузећа „Шипад“, поправни дом „Пофалић“).

Glas srpski мјесец дана касније, 9. септембра 1993. наводи податке Вишог комесаријата УН за избјеглице. *Naslov: Etničko чишћење на хрватски начин: „Око 15.000 муслимана затоčenih у хрватским логорима služe као средство за размјену за хрватске затворенике, као 'живи зид' у првим борбеним линијама, или као радна снага за теške послове на линији фронта, истиче се у најновијем извјештају Вишог комесаријата за избјеглице који prenose француски listovi. Liberation* истиче да би то 'етничко чишћење на хрватски начин' требало да буде 'цијена коју ће муслимани платити за побједу у региону Травника'.

Prema izjavi Rona Redmonda, predstavnika Visokog komesarijata za izbjeglice, u logoru Rodoč, južno od Mostara, zatočenici žive u 'neljudskim uslovima, tučeni su i ponekad izloženi torturi. Gladuju i da bi preživjeli ponekad su prinuđeni da piju sopstvenu mokraću'."

Oslobođenje 24. septembra 1993. u tekstu *Desetine hiljada žrtava* piše: „Glavni odbor Udruženja građana unsko-sanske regije pripremio je obiman materijal o četničkim zločinima na području opština Prijedor, B. Novi, Ključ, Sanski Most i B. Dubica.

(...) Kroz logore Omarska, Keraterm, Trnopolje, Manjača i Gradiška prošlo je oko 50.000 stanovnika muslimanskog porijekla, a 50 odsto ih je likvidirano. (...) Najbrutalnije sredstvo represivnog djelovanja na muslimansko stanovništvo bilo je odvođenje u koncentracione logore. Samo na području opštine Prijedor agresor je formirao 24 logora za koje se zna, a najzloglasniji su bili: 'Omarska', 'Keraterm', 'Trnopolje', 'Manjača', te logor 'Gradiška', iz kojeg su logoraši muslimanskog porijekla odvođeni u logore u Srbiji i Crnoj Gori. Kroz ove logore prošlo je 45-50.000 stanovnika muslimanskog porijekla, iz ovog dijela Krajine, a 50 posto ih je likvidirano.

(...) Prema podacima kojima raspolažemo, u logorima je ubijeno oko 25.000 Muslimana, a ukupan broj ubijenih na ovom području je oko 35-40.000 stanovnika muslimanske i hrvatske nacionalnosti.

Tačan broj stradanja Muslimana u fabrikama smrti u Prijedoru, Keratermu, Trnopolju, Omarskoj, Manjači, Gradiški i drugim logorima još dugo će biti tajna za javnost. (...) Na mapi etničkih čistki, koju su sačinili velikosrpski kartografi, opština Prijedor zauzimala je vrlo važno mjesto. U toj opštini živjelo je oko 50.000 Muslimana, koji su sa Muslimanima Sanskog Mosta, Ključa, Bos. Novog, Bos. Dubice, kao i opština bihačke regije, činili moćnu teritorijalnu enklavu unutar fantomske SAO Krajine..."

Oslobođenje 11. augusta 1994. prenosi tekst iz američke štampe. Nadnaslov: *NJUJORK TAJMS: SVJEDOČENJE BIVŠEG SRPSKOG STRAŽARA U VLASENIČKOM LOGORU SUŠICA (I)*. naslov: *Ubijeno tri hiljade Bošnjaka*: „Po jugoslovenskom popisu stanovništva u Vlasenici je 1991.godine bilo 18.699 Muslimana koji su živjeli u i oko ovog istočnobosanskog rudarskog gradića. Sada mrtvi, ili protjerani, svi oni su nestali. O njihovoj sudbini odlučivalo se u srpskom koncentracionom logoru koji leži skriven u borovima opkoljenoj dolini oko kilometar i po od centra grada. To je bivše vojno skladište okruženo bodljikavom žicom i zove se Sušica. Iako je logor zatvoren, put do njega je pod zabranom i stražom, a znak na ulazu u Vlasenicu opominje: 'Zabranjeno smucanje stranaca'. Razlog je jednostavan, Sušica krije užasne tajne o srpskom pokolju i progonu Muslimana u Bosni.

Ali sada jedan bosanski Srbin, koji je bio stražar u logoru i kasnije pobjegao iz Vlasenice, obezbjeđuje po prvi put detaljno svjedočenje nekog 'iznutra' o procesu progona i pokolja koji je 'očistio' Vlasenicu od njenih Muslimana. Stražar, Pero Popović (36), tri puta je intervjuisan za 'Njujorktajms' i jasno je prepoznao na slikama bivše muslimanske zatvorenike Sušice. (...) Gospodin Popović procjenjuje na osnovi pojedinačnih i masovnih egzekucija da je lično vidio ubistvo približno 1.000 Muslimana iz i oko Vlasenice u Sušici nakon što je u aprilu 1992. počeo rat u Bosni. 'Ukupno, ubijeno ih je oko 3.000', rekao je on."

SILOVANJA

Među tekstovima koji obrađuju silovanje, tokom istraživanja pronašli smo samo jedan u kojem se navode brojevi.

Glas srpski, 21. august: na desetoj je strani tekst s nadnaslovom *Zašto Jevreji plaču nad sudbinom '200.000 muslimanki u Bosni'* i naslovom *Jevrejska posla: „U horu sa muslimanima, Jevreji plaču nad sudbinom '200.000 Muslimanki silovanih u Bosni...'* Niko ne pita ima li u Bosni uopšte 200.000 Muslimanki. Jevreji kao da su zaboravili da su se njihovi današnji saveznici koliko juče zaricali **da će Izrael 'baciti u more'**.

Ni Izrael, ni predsjednik sarajevske jevrejske zajednice, ne vodi računa o činjenici da su stotine Jevreja glavom bez obzira pobjegli iz sarajevskog pakla upravo kod navodnih inspiratora tog pakla u Beograd. Istorijsko iskustvo im je govorilo da sigurnijeg utočišta u Balkanu nema.

Njihov predsjednik Ivica Čerešnješ, međutim, izjavio je izraelskom listu 'Ma Ariv' da strahuje za sudbinu Jevreja u Bosni, jer se, 'možda neki od njih nalaze u koncentracionim logorima koje su organizovali Srbi, a dobro znamo šta se u njima događa.'

... Taj list, pozivajući se na anonimne izvore, tvrdi da 'u Bosni postoje skrivena mjesta na kojima Srbi drže u zatočeništvu 'najmanje 200.000 žena, djevojaka i djece', naravno, muslimana, i dodaje da je 'teško utvrditi broj žena i djevojaka koje su Srbi silovali'."

OPSIJEDNUTO SARAJEVO

Jedan tekst iz *Oslobođenja* i dva iz *Glasa srpskog* ilustriraju odnos prema opsadi Sarajeva.

Oslobođenje 4. aprila 1993. na trećoj strani objavljuje tekst o Hrvatima koji su ostali u Sarajevu. Već u naslovu *Hrvati su ostali u Sarajevu* i podnaslovu „U Sarajevu trenutno ima 30.000 Hrvata, svega 7.000 manje no prema popisu iz 1992. godine“ iznesene su ključne tvrdnje teksta, u kojem između ostalog piše: „Povodom sve učestalijih glasina, a u zadnje vrijeme i nekih informacija u medijima o tome da su Sarajevo napustili gotovo svi Hrvati, želimo informirati javnost o činjeničnom stanju glede broja Hrvata u Sarajevu. HKD *Napredak* ima samo u Sarajevu oko 5.000 članova, učlanjenih uglavnom u toku rata. U prošloj godini osnovano je pri *Napretku* niz strukovnih udruženja kao: zdravstvenih djelatnika (120 liječnika i 300 drugih medicinara), glazbenika (80), kazališnih, filmskih umjetnika, novinara, Hrvatska gospodarska zbornica (preko 300 članova) itd...

Da Hrvati nisu napustili Sarajevo ukazuje i evidencija sarajevskih župnih ureda. Katolički svećenici su u tradicionalnom obilasku obitelji u svrhu blagoslova u okviru Božićnih blagdana, obišli do sada preko 11.000 (jedanaest tisuća) obitelji. Prema župnoj evidenciji može se uzeti u prosjeku 2,5 člana po obitelji. Kod toga treba uzeti u obzir i činjenicu da nisu svi Hrvati u Sarajevu zahtijevali blagoslov svojih stanova.

Kao treći podatak navodimo i HVO brigadu Kralj Tvrtko koja vrši odgovornu dužnost u obrani grada čvrsto držeći dio povjerene linije obrane. HVO Sarajevo ima više tisuća bojovnika.

Ovi podaci pokazuju da danas ima u Sarajevu oko 30.000 Hrvata koji žele ostati u svom gradu a po popisu iz 1991. bilo ih je 37.000. Ovo priopćenje dajemo na uvid javnosti, nadajući se u isto vrijeme da će prestati proizvoljne priče o tome da su Hrvati napustili Sarajevo. (...) Hrvati

i dalje smatraju Sarajevo svojim gradom zajedno sa svim njegovim sugrađanima, kaže se u informaciji Poslovnog odbora HKD *Napredak*.“

Glas srpski 9. maja 1993. list piše o hapšenju Srba u Sarajevu, ovaj put na prvoj strani. Ispod nadnaslova *Saopštenje Vojske Republike Srpske* i naslova *U Sarajevu uhapšeno više od 15.000 Srba* slijedi tekst: „Glavni štab Vojske RS saopštio je danas da je u Sarajevu do sada uhapšeno 15.158 Srba koje muslimani drže kao taoce u podrumskim prostorijama sarajevskih zgrada.

U saopštenju dostavljenom Tanjugu tvrdi se da je naredbu za hapšenje građana srpske nacionalnosti izdao Sefer Halilović. Taoci služe za ucjenjivanje UNPROFOR-a i Vojske RS da bi obezbijedili izvlačenje muslimana iz Žepe i Srebrenice. Glavni štab Vojske RS ocjenjuje da ovaj bezumni akt poznatog sandžačkog ekstremiste ima za cilj da se onemogući realizacija potpisanog sporazuma o demobilizaciji Srebrenice i izigra rezolucija 824 savjeta bezbjednosti o stvaranju sigurnih zona u bivšoj BiH.“

Glas srpski: Tridesetog januara 1995. objavljen je tekst s nadnaslovom *Sarajevo – „Hiljadu dana opsade“* i naslovom *Blokada iznutra*: „Poslije velikih i morbidnih medijskih projekata Izetbegovićevih vlasti pod radnim naslovom 'Markale', 'Ulica Vase Miskina', 'Irma', i drugih podvala kojima su Homeinijevi đaci nastojali da direktno odrede dalji razvoj događaja u bivšoj BiH, i odnos svijeta prema njima, juče smo bili svjedoci nove propagandne manipulacije koja dolazi iz muslimanske čaršije u Sarajevu.

'Hiljadu dana opsade' – naziv je te prozirne kampanje, čiji je cilj da se ponovo skrene pažnja svijeta na jedan dio grada na Miljacki u kojem se, navodno, multikulturno, multietničko, i zajednički pati i odupire navodnoj srpskoj agresiji.

Možda se niko od ovih ljudi, koje Izetbegović kao cirkuske mečke vodi po Sarajevu, i nije zapitao kako to da se upravo sada obilježava 1.000 dana tobožnje opsade grada, kada je prije gotovo mjesec dana navršeno 1.000 dana od početka ovog rata?“

IZBJEGLICE I PROGNAICI

U **Oslobođenju** je **12. aprila 1992.** objavljen tekst s nadnaslovom *Egzodus izbjeglica* i naslovom *Teror i zločin u Zvorniku*. U tekstu piše da je iz opštine „već izbjeglo 20 hiljada Muslimana dok ih se oko 30 hiljada bezglavo kreće ka selima.“

Trinaestog aprila 1992. u **Oslobođenju** slijedi izvještaj iz Foče, u kojem piše da je iz ovog grada već izbjeglo 10.000 ljudi (...) „I dalje traje dramatična situacija u regionalnom medicinskom centru, gdje se prema riječima Reufa Tafre nalazi oko 500 bolesnika i nekoliko stotina žena i djece izbjeglica.“

Oslobođenje 29. aprila 1992. donosi tekst o izbjeglicama iz bivše Jugoslavije. Naslov je *Više od milion izbjeglica*: „Ženeva, 28 april – Više od milion ljudi napustilo je domove zbog građanskog rata u Jugoslaviji, saopštio je danas Visoki komesarijat UN za izbjeglice (HCR) u Ženevi. Moguće je da će hiljade jugoslovenskih izbjeglica, sada smještenih u hotelima i školama, naći privremeno utočište u šatorskim naseljima, što bi bio prvi takav slučaj u Evropi. Prema podacima HCR-a, najveći broj jugoslovenskih izbjeglica - oko 820.000 – je iz Hrvatske. Među njima, 200.000 je potražilo utočište u Austriji, Švajcarskoj i Njemačkoj. Sukobi u BiH izazvali su egzodus blizu 300.000 osoba, od kojih 135.000 u susjednu Hrvatsku. HCR navodi da je 95 odsto stanovnika Bosanskog Broda, Zvornika, Višegrada i Foče napustilo domove.“

Glas srpski, 22. juna 1993. tema su izbjeglice u Njemačkoj. U tekstu čiji je naslov *100.000 izbjeglica iz Bosne* navode se sljedeći podaci: „Organizacija Inicijativa za mir (IFIAS) inače bliska njemačkim socijaldemokratima, saopštila je danas u Bonu da se u Njemačkoj trenutno nalazi više od 100.000 ratnih izbjeglica iz Bosne. Broj svih izbjeglica iz cijele bivše Jugoslavije procjenjuje se na oko 250.000. Iz izvještaja proističe da se položaj ratnih izbjeglica, naročito muslimana, opasno pogoršava u Hrvatskoj, odakle se prinudno vraćaju u ratna područja ili se raseljavaju u neke islamske zemlje...”

Oslobođenje 26. jula 1992. objavljuje nove podatke o izbjeglicama. Nadnaslov je *Podaci Visokog komesarijata UN za izbjeglice*, a naslov *Domove u BiH napustilo 1.897.000 ljudi*: „Cifra kojom se označava broj onih koji žive van svojih domova na prostorima bivše Jugoslavije prevazišla je astronomske koordinate, o čemu svjedoče najnovija istraživanja Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbjeglice.

Piter Kesler, predstavnik ove institucije u Sarajevu, jutros je novinarima prezentirao najnovije podatke, datirane na 22. juli, prema kojima bivša Jugoslavija svoj kraj označava sa 2,5 miliona izbjeglica. Tačan broj je 2.502.000. Nagli porast broja raseljenih ljudi zabilježen je od osmog juna do 13. jula, kad je broj bio još viši – gotovo 2,6 miliona izbjeglica. Statistika VK pokazuje da je ubjedljivo najviše izbjeglica iz BiH u BiH. Takvih je 588.000. Iz BiH u Hrvatsku pobjeglo je 332.000 ljudi, u Srbiju 210.000, u Sloveniju 67.000, u Crnu Goru 41.000 i u Makedoniju – 28.500. Iz Hrvatske u BiH – pobjeglo je 93.000 beskućnika.“

НА ПОДРУЧJU ЈУГОСЛАВИЈЕ БОРАВИ 600.000 ИЗБЈЕГЛИЦА СА ПРОСТОРА БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ИЗБЈЕГЛИЦЕ И ТУРИСТИ

- Србија је примила избјеглице раширених руку, али санкције су учиниле своје
- Помоћ потребна и грађанима Србије
- Уведена радна обавеза која ће направити селекцију
- Антагонизам домаћина створиле избјеглице бахатог понашања и цепова пуних девиза

Колоне невољника Србија је душом дочекала

БЕОГРАД 10. августа - Ратни вихор на подручју бивше Југославије донио је бројна пресељена и избјеглица, као неминовност у ратним сукобима. Српске избјеглице кренуле су гдјеби другој пут Србије и Црне Горе. У једном тренутку број избјеглица у Србији и Црној Гори премашио је 600.000. Сви они, углавном, размишљали

међународне санкције којим је неправедно изложена Југославија донијеле је велике невоље свима. У све те недаће јавила се и група избјеглица са цеповима пуних девиза, у луксузним аутомобилима бахатог понашања. Истина, они нису бројни, али их има толико да се могла створити погрешна слика о избјеглим лицима.

Закона о избјеглицама, који је донијела влада Републике Србије. Све је то добро функционисало док се нису десиле велике промјене, док није драстично оповставао грађани Србије. Великом дијелу домаћег становништва, исто тако, потребна је помоћ, али она се не може додијелити.

Овим подацима треба да се дода и чињеница да се појавио један, истинита мањи број избјеглица бахатог и расипничког понашања. На срећу, забјажени су само мањи екземпљи. Овај проблем антагонизма грађана и избјеглица, није срећом ескалирао каже Сава Иванчић, помоћник комесара у Комесаријату за избјеглице Републике Србије.

Помоћника комесара питамо за проблеме који су настали око увођења радне обавезе за избјеглице која утисак је, није на најбољи начин схваћена.

- Радна обавеза избјеглица произлази из

ДВА АРШИНА ЗА ХУМАНОСТ

Посљедњих мјесеци биљежи се ојетан пад пристизања хуманитарне помоћи за избјеглице из међународних хуманитарних организација. Регионални магацини Црвеног крста Србије који се налазе у десет градова, готово су празни.

Високи комесаријат УН за избјеглице, као највећи донатор најавио је смањење количине помоћи која стиже мјесечно, на 25 одсто од количина које су до сада пристизале. Објашњење свих међународних хуманитарних организација је слично: ради се о општој кризи донаторства. Међутим, истина је на другој страни - на српске избјеглице се гледа другим очима. На граничним прелазима, посебно у Мађарској, они који носе помоћ за Србе доживљавају малтретирања, данима чекају на прелаз или бивају враћени.

или законске одредбе и утврдили како ће се равна обавеза за избјеглице проводити у пракси. На подручју Ваљева Чачка Смедерева Ужица велики број избјеглица се одређао позиву општинских штабова и укључио се у радну обавезу. Јасно је прецизирано да у року три мјесеца избјеглице раде 30 дана. Они који одбију посао поставено губе привилегије, а на крају могу да изгубе и статус. Засад нема оних који су искључени из евиденције, али ће их сигурно бити за избјеглице које посао одбијале - истиче Иванчић.

У Комесаријату за избјеглице утврђују коначан број избјегличких лица посебно оних који подијеле војној обавези а нису се пријавили.

- Дали смо рок избјеглицама да се пријаве закључно до краја априла. Рок смо затим и помирљиви. Пријавило се 8.000 лица, од којих је половина стекла услове да добију избјегличку легитимацију. Они остали, који углавном подијеле војној обавези и Републици Српској, и други који се нису пријавили, а рачунамо за њихов број није мали, практично се третирају као туристи. Они се сналазе о свом трошку, живе на подручју Југославије, и сигурно је да могу имати последица. Органи милиције их могу удаљити због, може се слободно рећи, илегалног боравка у Србији или Црној Гори истичу у Комесаријату.

M. BEKAN

ПОВРАТАК

Враћање избјеглица на своја огњишта започео је прије два мјесеца, да би се интензивније наставило и ових дана. У Комесаријату за избјеглице Републике Србије рачунају да се од маја на подручје Републике Српске вратило скоро 20.000 избјеглица.

- Организовано радимо на повратку избјегличких лица у подручја гдје су престали ратни сукоби. То радимо у договорима са органима власти Републике Српске. Акција је координирана и нема већих примједби. Међутим, примјетно је да у неким срединама, мада то није масовна појава, невољно примају избјеглице, пришивајући им етикете које они не заслужују. То су спорадични случајеви, па се они у договору са локалним властима морају спречавати - истичу у Комесаријату за избјеглице.

свој кратком избивању из родног краја али се избјеглиштво продужило. За то vrijeme писане су људске драме развојених породица...

Србија њени грађани, примили су избјеглице раширених руку пуног срца. По неким процјенама, више од 95 одсто избјеглица је смјештено у породицама. Сви су добили бројне повластице од бесплатне здравствене заштите, превоза, погодности за упис дјеце па до помоћи у храни и одјећи. Све то заједно бројност избјеглица и

ПРИСТРАСНИ ДОБРОТВОРИ

У Високом комесаријату УН за избјеглице у Београду пошмљу цифру од 500.000 избјеглица у Србији и Црној Гори, и истичу њихов тежи попови у односу на избјеглице у Хрватској.

- То је ујасно, земље које шаљу помоћ тако дознавају свој новац из Хрватске добије много више од Србије. И добротворна организација су, такође, пристрасна. Свијет прави разлику између народа и народа. Српске избјеглице су кажњене. То је недостојно једне хуманитарне организације, било да је она званична, национална или добротворна - ријечи су Линдел Сакс, представника Високог комесаријата за избјеглице.

- Избјеглице су добиле све бенефиције по међународним законима и на основу

Закон о избјеглицама који је донесен 1. априла 1992. године. Унутрством смо појас-

U *Glasu srpskom* 11. augusta 1993. izbjeglice su ponovo tema. U tekstu *Izbjeglice i turisti* piše: „Srbija je primila izbjeglice raširenih ruku, ali sankcije su učinile svoje. Pomoć potrebna i građanima Srbije. Uvedena radna obaveza koja će napraviti selekciju. Antagonizam domaćina stvorile izbjeglice bahatog ponašanja i džepova punih deviza. U Srbiji i Crnoj Gori ima 600.000 izbjeglica. Svi oni, uglavnom razmišljali su o kratkom izbijanju iz rodnog kraja, ali se izbjeglištvo produžilo.

Vraćanje izbjeglica na svoja ognjišta započelo je prije dva mjeseca. U Komesarijatu za izbjeglice Republike Srbije računaju da se od maja na području RS vratilo skoro 20.000 izbjeglica. Srbija i njeni građani primili su izbjeglice raširenih ruku, punog srca. Po nekim procjenama, više od 95 odsto izbjeglica je smješteno u porodicama.“

Dvanaestog novembra 1993. *Glas srpski* u rubrici Srpske zemlje donosi tekst *Iz mračnog muslimanskog vilajeta, Travnika, izašlo 350 Srba*: „Srbi koji su izašli iz Travnika mogli su da ponesu samo tri torbe po osobi. Morali su tzv. muslimanskoj armiji platiti po 50 maraka. Ko

nema, ne može da iziđe. 'Dogovorili smo se da izađe 350 Srba, ali sa nama je izašlo i dvadesetak Hrvata i muslimana. Ostalo je još oko 400 Srba koje treba što pre izvući' – kaže Z. K.“

Glas srpski 5. i 6. augusta 1995. u tekstu koji se bavi Međunarodnim tribunalom, piše: „Srbi su većinski narod na ovim prostorima, jer je prema popisima iz 1931. godine (poslednji popis pred Drugi svetski rat) na ovim prostorima živelo 44,25 posto Srba, a 30, 90 posto muslimana. (...) Međutim, 'bosansko Kosovo' je uslijedilo od 1961. do 1971., kada je pod raznim vidovima pritisaka iz bivše BiH iselilo oko 385.000 Srba.“

MATERIJALNE ŠTETE

Oslobođenje 26. aprila 1992. u *Sarajevskoj hronici* donosi izvještaj o razrušenim kućama u sarajevskim naseljima. Naslov: *Razrušeno 500 kuća*: „Područja Butmira, Sokolovića, Hrasnice, kako saznajemo u Kriznom štabu opštine Ilidža, i dalje su pod blokadom takozvanih srpskih teritorijalaca. Tek formirana državna komisija za ispitivanje šteta od bombardovanja do sada je utvrdila da je na ovom području razrušeno preko 500 kuća, srušeno je preko 60 nišana. Evropski posmatrači su obavili razgovor sa većinom hrasničkih Srba koji tvrde da nisu ugroženi, a od 3.000 iselilo ih je 600, dok je posljednjih dana Hrasnicu napustilo 2.000 Muslimana.“

Zatim, **24. juna 1993.** *Glas srpski* pisao je i o uništenim pravoslavnim objektima. Naslov teksta je *Ruše se hramovi i van ratnih dejstava*: „U najnovijem ratu na bivšim jugoslovenskim prostorima do sada je, prema raspoloživim podacima, uništeno ili oštećeno 435 pravoslavnih crkava i crkvenih zdanja, rekao je Slobodan Mileusnić na nedavnoj tribini o zatiranju spomenika srpske duhovnosti u krajinama.

Na području deset srpskih eparhija u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, srušeno je 157 srpskih bogoslužbenih objekata.

'Od toga, 82 crkve su minirane, 51 spaljena, a 16 granatirano', rekao je Mileusnić, koji tvrdi da je ovaj rat za spomenike srpske duhovnosti pogubniji nego prošli.“

Oslobođenje, 19. august 1993. – Uz tekst *Zločini HVO u Hercegovini: U logorima 15.000 ljudi*, slijedi anterfile *U Mostaru opljačkano 8.000 stanova*: „Od 9. maja 1993. godine, kada su kulminirali napadi ekstremnog krila HVO i pripadnika Hrvatske vojske na Mostar, pričinjene su ogromne štete na materijalnim dobrima u državnom i privatnom vlasništvu. U tim napadima bojovnici HVO opljačkali su oko osam hiljada stanova i privatnih kuća, a u dijelu grada pod kontrolom HVO i HV u podmetnutim požarima izgorjelo je oko hiljadu stanova i drugih stambenih objekata. Zbog djelovanja zapaljivom municijom, na liniji razgraničenja i na prostorima pod kontrolom Armije BiH uništeno je još oko hiljadu stambenih jedinica.“

Devetog aprila 1994. na naslovnoj strani *Oslobođenja* objavljen je tekst o potencijalnoj obnovi Sarajeva. Nadnaslov je *PROCJENE STRUČNJAKA*, a naslov *Sarajevu treba 270 miliona dolara*: „Zajednička američko-britanska misija procijenila je da je potrebno 270 miliona dolara kako bi Sarajevo stalo na svoje noge, izjavio je jedan od članova ove misije Dejton Maksvel. Samo za popravku vodovodne i kanalizacione mreže, električnih i gasnih vodova neophodno je 110 miliona dolara, a još 160 miliona dolara za rekonstrukciju. Ovu misiju od 22 člana uputili su u Sarajevo američki predsjednik Bil Clinton i britanski premijer Džon Mejdžor, kako bi na licu mjesta procijenili šta je potrebno za obnovu osnovnih potreba. Kako je izjavio Dag Steford iz američke Agencije za međunarodni razvoj, SAD će dati 10 miliona dolara, dok je Britanija obećala pet miliona funti (7,4 miliona dolara).“

HUMANITARNA POMOĆ

Oslobođenje 11. marta 1993. objavljuje intervju sa šefom misije UNHCR-a pri sarajevskom uredu. Naslov je *Svakome Sarajliji dnevno 625 grama*: "Entoni Lend je šef misije UNHCR pri sarajevskom uredu. Počinjući tvrdnjom da je ovo jedna od najtežih misija Visokog komesarijata u historiji UN, Lend daje odgovore na ona pitanja koja, po njegovom mišljenju, nemaju političku pozadinu.

- Koliko je robe bilo u skladištima u trenutku prestanka sarajevskog 'štrajka glađu'?
- Generalno, postoje dva punkta u koja se smješta humanitarna pomoć za grad: Aerodrom i skladišta u samom gradu. Na Aerodromu je tada bilo oko 1.500 tona robe, a na gradskim skladištima, kojih je pet, nalazilo se oko 1000 tona. Dakle, ukupno je bilo oko 2.500 tona robe, ali tu je i folija, deke, nešto građevinskog materijala.

(...) Što se tiče vrste i količine hrane, ukupno dnevno ulazi u Sarajevo 625 gr za 350 hiljada ljudi. Pazite, ovaj broj stanovnika odnosi se na sve općine sarajevske regije i vrlo je važno da se zna da mi ne pokrivamo samo ono stanovništvo unutar linije fronta oko Sarajeva. Dakle, humanitarna pomoć dijeli se i Vogošći, i Ilijašu, Rajlovcu, Grbavici, Ilidži, isto kao i Starom Gradu, Centru, Novom Sarajevu i Novom gradu. Dakle 625 gr hrane za 350 hiljada stanovnika i to: 450 gr žitarica, uglavnom brašna (171 tona brašna dnevno), 60 gr bobičastog povrća, odnosno graha (22,8 tona graha dnevno), 30 grama ulja (11,4 tone), zatim konzerve ribe, mesa ili sira u iznosu od 40 gr dnevno (15,2 tone dnevno) 25 gr šećera (9,5 tona dnevno za grad), 5 gr soli (1,9 tona)... Da bi se brašno moglo koristiti, potrebno je unijeti četiri tone kvasca dnevno, a također se dovozi i sok od naranče - 3,8 tona dnevno. Ne treba zaboraviti ni lanč-pakete, te dječju hranu."

U *Glasi srpskom 3. jula 1993.* tema je međunarodna humanitarna pomoć, a naslov *Srbi u nemilosti*: „UNHCR je insistirao da od cjelokupne humanitarne pomoći muslimanskoj strani ide 77 procenata, a srpskoj 23 procenta i samo 16 tona goriva.

'Mi takav odnos nismo mogli da prihvatimo, jer u muslimanskom Sarajevu ima 300.000 stanovnika, a u srpskom 110.000 i još 70.000 žitelja u Hercegovini, što pokazuje da razlika u broju korisnika nije tako velika', objasnio je zamjenik komesara za izbjeglice RS Dragan Kekić.

Prema podacima UNHCR-a u Srebrenici ima 44.000 stanovnika (stvaran broj je 20.000), Žepi 2.500 (stvaran broj 1.000), a u Goraždu čak 56.000 (stvaran broj 26.000) što ukupno čini, prema UNHCR-u, 120.000 korisnika. Već iz tih podataka evidentna je pristrasnost međunarodnih humanitarnih organizacija jer nema logike da 33 srpske opštine od Šamca do Trebinja sa 630.000 žitelja prime 57 odsto njihove pomoći, a tri muslimanske enklave sa 60.000 žitelja čak 43 odsto. Kako je Kekić naglasio, RS je potrebno 250 tona hrane mjesečno, a prošle godine u RS je upućeno ukupno 95 tona."

RAZNO

Postoje tekstovi u kojima brojevi ilustriraju nekad bitne, a nekad marginalne situacije i trendove iz ratnih godina.

Oslobođenje 16. aprila 1992. objavljuje podatke iz komande Štaba TO BiH o Bosancima i Hercegovcima „koji napuštaju Armiju“: „Samo u posljednja tri dana u redove TOBiH prešlo je 187 vojnih lica. Oružane snage BiH trenutno imaju više desetina hiljada ljudi, tvrdi pukovnik Vehbija Karić.

(...) Po saznanjima Štaba TO u Mostaru vojska hapsi i odvodi u nepoznatom pravcu ljude (17 do juče u 11 sati) od čega su četvorica rezervnih oficira.“

Oslobođenje 7. augusta 1994. objavljuje veliki izvještaj o demografskoj situaciji. Nadnaslov je *RATNA SLIKA STANOVNIŠTVA R BiH (I)*, naslov *Demografska kataklizma: „Broj stanovnika u Republici Bosni i Hercegovini je krajem marta ove godine bio smanjen za preko 1,5 miliona, a gubitak je 275.000 ljudi. Tu je i propušteni prirodni priraštaj kao i značajan broj emigranata-radnika koji su svake godine iz BiH odlazili na rad u razvijene bivše jugoslovenske republike i evropske zemlje. Ranjenih je više od 200.000, a invalida oko 15.000. Preko dva miliona ljudi je prirodno napustilo svoje mjesto boravka, bilo kao raseljena lica ili izbjeglice. U svakom slučaju, riječ je o demografskoj kataklizmi na ovim prostorima. Upravo zbog toga zaslužuje pažnju studija prof. dr Ilijasa Bošnjovića nastala na osnovu rezultata Istraživanja uticaja rata na promjene broja bosanskohercegovačkog stanovništva i njegove dvije strukture – prema nacionalnoj pripadnosti i teritorijalnom rasporedu.*

(...) U najnovijem istraživanju pošao je od podatka da je u BiH 31. marta 1992. godine živjelo 4.384.436 stanovnika (prema popisu iz 1991. godine 4.364 571) ustvrdivši potom da ih je krajem marta ove godine bilo 2.879.300.

(...) Osnovna konstatacija istraživanja je da je stanovništvo u BiH tokom ovog rata relativno i apsolutno nestalo. To se, prije svega, odnosi na raseljena lica (1.299.287 od čega 60 odsto žena, 52 odsto osoba od 18 do 65 godina, a 23 procenta djece od tri do 14 godina), a posebno Muslimana.

Prateći broj 275.000 ubijenih, na drugi način smrtno stradalih i nestalih u BiH, ukupno i prema nacionalnoj pripadnosti dr Bošnjović je došao do zaključka da Muslimani u ovoj grupi čine više od polovine: 139.000 ili 50,5 odsto. I kod Srba su te brojke visoke 96.000 ili 34,9 od ukupnog stanovništva. Kod Hrvata je 28.000 ili 10,2 odsto. Procenat ubijenih, smrtno nastradalih i nestalih od nacionalne populacije je sljedeći: kod Muslimana 7,3 odsto, Hrvata 3,7, Srba 7,0 odsto i ostalih 6,3 procenta od ukupne populacije u BiH...“

Sljedećeg dana, **8. augusta 1994.** u **Oslobođenju** slijedi drugi nastavak feljtona pod naslovom *Gužva u Federaciji: „Među 2.879.300 stanovnika, koliko ih je na teritoriji Republike živjelo krajem marta ove godine 1.244.900 su Muslimani-Bošnjaci (43,4 posto), Hrvata je 511.700 (17,8 posto) i Srba 892.800 (31,0 posto). Na osnovu rezultata prethodnih istraživanja autor je došao do slike stanovništva BiH ukupno i prema nacionalnoj pripadnosti kakva je na jedinstvenom području BiH bila krajem marta ove godine. Među 2.879.300 stanovnika Muslimana-Bošnjaka je 1.244.900, Hrvata 511.700, tj. 17,8 odsto, Srba 892.800, odnosno 31,0 odsto i ostalih 229.900 ili 7,8 procenta. Struktura prema nacionalnoj pripadnosti je u izvjesnoj mjeri pomjerena u korist Hrvata i grupe ostalih, na štetu Muslimana i Srba. To je logična posljedica nejednakih gubitaka u stanovništvu pojedinih naroda. Zanimljive podatke i prema ocjeni istraživača nudi onaj dio studije koji se odnosi na teritorijalni raspored stanovništva BiH prema zaposjednutim područjima.*

Najveći dio preostalog stanovništva u BiH je koncentrisan na prostoru Federacije 2.041.100 ili 70,9 odsto i to je mnogo više nego što se do ovog trenutka mislilo. Od toga 82,8 odsto je na teritoriji koju kontroliše Armija RBiH i djelomično u saradnji sa HVO. Pod kontrolom HVO živi 14,6 posto. (...) Na prostoru pod kontrolom Karadžićeve vojske (podsjećamo da je to 61,8 odsto teritorije BiH u međunarodno priznatim granicama) nastanjeno je svega 29,1 odsto bosanskohercegovačkog življa.“

Brojevi nisu korišteni samo u standardnim temama. Evo jedne netipične. U dvobroju ***Glasa srpskog*** od **6. i 7. maja 1995.** izdvajamo tekst *Novčani prilozii Srba u Dizeldorfu borcima Ozrena*: „U jedinici starješine Goluba Panića na Ozrenu je jučer otvorena Ozrenka, kutija u koju su pravoslavni vjernici crkve u Diseldorfu u protekla tri mjeseca ubacivali novčane priloge za srpske borce na Ozrenu. U njoj je 'pronađeno' 2.450 maraka. Kao što je i red, pravoslavnim vjernicima u dijaspori je zahvaljeno za pomoć, koja im je pružena u ovim teškim vremenima.“

Glas srpski: U rubrici *Rekli su* **28. jula 1995.** citirana je izjava generala Ratka Mladića: „Komentarišući razmeštanje snaga za brza dejstva u bivšu BiH i mogućnost njihovog sukoba sa Srbima, general Mladić je rekao: 'Da li će doći do sukoba, to neće zavisiti od nas i njih, već od onih koji su ih uputili, i od opasnosti da budu izmanipulisani provokacijama od strane muslimanske vlade u Sarajevu', ocenio je komandant Glavnog štaba srpske vojske. Na primjedbu da su snage za brza dejstva dobro naoružane, general Mladić je konstatovao da protiv VRS ratuje 500.000 muslimanskih i hrvatskih vojnika i da nisu ništa postigli o čemu bi trebalo da povedu računa i predvodnici snaga za brza dejstva.“

Glas srpski: U dvobroju od **12. i 13. augusta 1995.** objavljen je intervju s Predragom Radićem, predsjednikom Ratnog predsjedništva Banje Luke. Naslov: *Jednostavno, moramo opstati*: „Nakon pada kninske Krajine, Banije, Korduna i Like (...) računa se da je oko 35.000 ljudi prošlo kroz Banjaluku“, a nakon toga Radić objašnjava kako funkcioniše grad: „Prije ovog egzodusa u našoj pekari pekli smo oko 10.000 komada hlebova, pa smo povećali sada na maksimalni kapacitet na 40.000, a samo juče ujutro bilo je ispečeno 51.730 hljeba, dakle iznad maksimalnog kapaciteta. Od toga je 34 hiljade i 730 hljebova podijeljeno izbjeglicama, 17 hiljada građanstvu i vojsci koju takođe treba hraniti.“

UMJESTO ZAKLJUČKA

Ljubaznošću Mirsada Tokače, direktora Istraživačko-dokumentacionog centra i autora popisa ubijenih građana Bosne i Hercegovine u periodu od 1992-1995, u prilici smo da objavimo izvode Bosanske knjige mrtvih. Dok završavamo ovo istraživanje, knjiga je još u štampi, a njeno objavljivanje predviđeno je za novembar 2012. godine.

U knjizi, između ostalog, piše:

„U periodu 1991-1996. godine u Bosni i Hercegovini je dokumentirana smrt ili nestanak ukupno 95.940, građana od čega su žrtve direktnih borbenih dejstava 94.430 građana, a 1.510 ili 1,57% su indirektna žrtva rata, odnosno lica koja su podlegla usljed niza drugih uzroka koji su u vezi s ratnim dešavanjima.“

(...) od ukupno 95.940 lica čija je smrt dokumentirana istraživanjem ljudskih gubitaka, za 84.746 su utvrđene okolnosti smrti, dok se za posmrtnim ostacima 9.684 lica još uvijek traga, što je u odnosu na period prvobitnog objavljivanja rezultata istraživanja u junu 2007. godine, kada je bilo registrirano 16.662 nestala lica, pa do trenutka pripreme i štampanja Bosanske knjige mrtvih, smanjenje za 6.978 ili 58,1% . To znači da se u odnosu na ukupne ljudske gubitke još uvijek traga za posmrtnim ostacima 10,09% građana Bosne i Hercegovine.

U odnosu na ukupan broj od 95.940 žrtava rata u Bosni i Hercegovini, njih 62.013 ili 64,64% su Bošnjaci, 24.953 ili 26% Srbi, 8.403 ili 8,76% Hrvati i 571 ili 0,60% ostalih nacionalnosti....“